

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ПРОГРАМА

**ВСТУПНОГО ІСПИТУ ДО АСПІРАНТУРИ
ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 081 «ПРАВО»**

*Затверджено на засіданні кафедри
теорії і філософії права
(протокол № 5 від 07 лютого 2023 р.)*

**Харків
2023**

Програма вступного іспиту до аспірантури зі спеціальності _081_ «Право»

У к л а д а ч і : О.В. Петришин
О.Р. Дашковська,
І. В. Процюк

Відповідальний за випуск І. В. Процюк

1. ВСТУП

Теорія права – юридична наука, що є методологічним фундаментом усієї юриспруденції, важливим фактором інтеграції знань про державно-правову дійсність в єдину систему. Предметом теорії права охоплюються загальні юридичні поняття та категорії, а також найбільш загальні закономірності і тенденції виникнення, розвитку і функціонування права, що охоплюють такі змістовні блоки: вступ до теорії права; загальне вчення про право; нормативна основа правового регулювання; реалізація права; правова держава і правова система суспільства.

Для складання вступного іспиту вступники повинні:

1) мати системні знання про особливості наукового знання у сфері юриспруденції, уявлення про критерії науковості і способи перевірки наукових гіпотез і висновків стосовно виникнення, розвитку і функціонування держави і права;

2) мати уявлення з найбільш важливих закономірностей й тенденцій виникнення, розвитку та функціонування права, їх структурно-функціональних характеристик, вміти виявляти ці закономірності, знати форми їх прояву;

4) оперувати універсальним юридичним понятійно-категоріальним апаратом;

5) володіти знаннями і вміннями щодо інтерпретації і застосування правових норм та принципів, аналізу нормативно-правових та інших правових актів; освоєння прийомів юридичної аргументації, особливо тих, що використовуються у науковій діяльності, вміти застосовувати при вирішенні різноманітних кейсів.

Іспит має усну форму проведення. Критерії оцінювання:

- 190-200 – досконале знання базових доктринальних позицій з актуальних проблем теорії права; вміння самостійно характеризувати основні закономірності державно-правових явищ та вільно оперувати загальнотеоретичним категоріальним апаратом; вміння давати послідовні, чіткі і логічно побудовані відповіді на основні та додаткові питання про різні юридичні явища; вміння вільно осмислювати задані питання та пов'язувати їх із суміжними проблемами, будувати зв'язки між теоретичним і практичним матеріалом; вміння наводити аргументи на підтвердження власних думок, здійснювати аналіз та робити висновки; при відповіді на усі питання здатність юридично грамотно і послідовно тлумачити як теоретичний, так і нормативний матеріал та володіти широким колом джерел навчальної і наукової літератури, нормативних актів, міжнародно-правових договорів та інших джерел права;

- 180-189 – високе знання базових доктринальних позицій з актуальних проблем теорії права; вміння самостійно характеризувати основні закономірності державно-правових явищ та оперувати загальнотеоретичним категоріальним апаратом; вміння давати послідовні, чіткі і логічно побудовані відповіді на основні та додаткові питання про різні юридичні явища; вміння вільно осмислювати задані питання та пов'язувати їх із суміжними проблемами, будувати зв'язки між теоретичним і практичним матеріалом; здатність юридично грамотно і послідовно тлумачити нормативний матеріал при відповіді на більшість питань та володіти широким колом джерел наукової літератури;

- 170-179 – достатньо високе знання базових доктринальних позицій з актуальних проблем теорії права; вміння в цілому характеризувати основні

закономірності державно-правових явищ та оперувати загальнотеоретичним категоріальним апаратом; вміння давати послідовні, чіткі і логічно побудовані відповіді на більшість основних та додаткових питань про різні юридичні явища; вміння осмислювати задані питання та аналізувати їх, будувати певні зв'язки між теоретичним і практичним матеріалом; здатність юридично грамотно і належно тлумачити теоретичний матеріал при відповіді на окремі питання та володіти досить широким колом джерел навчальної та наукової літератури;

- 160-169 – достатньо добре знання базових елементів курсу теорії права, з окремими неточностями; в цілому добре володіння категоріальним апаратом теорії права та юридичної науки; здатність юридично грамотно і логічно тлумачити нормативний матеріал, з використанням під час відповіді на іспиті матеріалу отриманого з підручників та навчальних посібників із обмеженим залученням монографічної літератури;

- 150-159 – належне володіння більшістю питань навчальної дисципліни з незначними помилками, вільне оперування понятійним апаратом теорії права з окремими неточностями; відсутність суттєвих помилок та прогалин у відповідях на поставлені питання; в окремих випадках незначне порушення внутрішніх логічних зв'язків; використання під час відповіді на іспиті матеріалу отриманого виключно з підручників та навчальних посібників;

- 140-149 – достатнє володіння основними питаннями навчальної дисципліни з незначними помилками; в цілому оперування основним понятійним апаратом теорії права з окремими неточностями, використання не в повній мірі наукової термінології; відсутність суттєвих помилок та прогалин у відповідях на поставлені питання при наявності окремих неістотних неточностей та незначних помилок; в окремих випадках наявне порушення внутрішніх логічних зв'язків; використання під час відповіді виключно матеріалів підручників та навчальних посібників;

- 130-139 - задовільне знання ключових питань спеціальності; у цілому правильна, проте недостатня аргументація власної позиції під час відповіді; недостатня обізнаність у доктринальних поглядах на питання курсу, окремі порушення логічної послідовності під час відповіді на основні, додаткові та уточнюючі запитання; певна неспроможність вільно оперувати матеріалом, осмислювати його та пов'язувати із суміжними питаннями (проблемами) та реалізації їх у практичній сфері;

- 120-129 - задовільне знання основних ключових питань спеціальності; частково правильна, проте недостатня аргументація власної позиції під час відповіді; обізнаність у окремих основних поглядах на питання курсу, порушення логічної послідовності під час відповіді на додаткові та уточнюючі запитання; дуже низька спроможність оперувати матеріалом курсу, осмислювати його та пов'язувати питання положень теорії права із суміжними питаннями (проблемами) та реалізації їх в практичній сфері;

- 110-119 – фрагментарне, поверхневе (без достатніх аргументації та обґрунтування) знання ключових питань спеціальності без розкриття їх змісту і здатності до вирішення практичних завдань; наявність тільки початкових знань у доктринальних поглядах на питання курсу, значні порушення логічної послідовності під час відповіді на основні, додаткові та уточнюючі запитання;

початкова спроможність оперувати матеріалом курсу, осмислювати його та пов'язувати із суміжними питаннями (проблемами) та реалізації їх в практичній сфері;

- 109 і менше (незадовільно) – незнання ключових питань спеціальності; наявність грубих помилок у відповідях на основні та додаткові питання; нездатність логічно викладати матеріал; незначне володіння понятійним апаратом; нездатність відповідати на уточнюючі запитання.

2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «Теорія права»

1. Загальна теорія права як юридична наука.

Особливості соціального знання (конвенційність, включеність суб'єкта пізнання у соціальну дійсність, обмеженість експерименту тощо).

Система юридичних наук. Теоретичне значення загальної теорії права. Практичне значення теоретичного знання (наприклад, значення концепції верховенства права для його вимірювання)

Закономірні і випадкові зв'язки між правовими явищами, їх форми. Юридичні поняття і категорії та їх роль у нормотворчості, правотлумаченні, правозастосуванні.

Функції теорії права: пізнавальна, евристична, наукового прогнозування, допомоги практиці, світоглядна, інтегративна, методологічна.

2. Соціальна генеза права .

Право як соціальне явище. Антрополого-соціальні причини виникнення права. Людина як соціальна істота. Додержавне (архаїчне) і державне право. Мононорми первісного суспільства. Передумови виникнення держави. Право у державно організованому суспільстві. Чинники соціальної генези права і теорії походження права.

Право та інші соціальні феномени. Співвідношення права і моралі. Ідея універсальної моралі та універсалізм права. Проблема правового регулювання сфери моралі: юридичний моралізм і правовий лібералізм. Проблема необхідного зв'язку права і моралі: правовий позитивізм та неопозитивізм. Право і політика. Людина як політична істота. Право як політичне явище. Взаємовідносини права і політики. Право і сила. Домінування політики над правом vs принцип верховенства права. Релігія як соціальний регулятор. Генетичний зв'язок права і релігії. Взаємозв'язок права та економіки: класична політична економія, марксизм, економічний аналіз права. Завдання права у сфері економіки на сучасному етапі.

3. Правові цінності.

Поняття свободи. Історичний розвиток парадигми свободи. Права людини як безпосередній вираз свободи. Визначення мінімальної сфери особистої свободи. Підстави для обмеження свободи: запобігання шкоди, петерналістські та моралістські закони. Загрози для свободи в умовах недемократичних державних режимів. Прояви свободи в різних галузях права.

Зміст рівності. Ставлення до рівності в різні історичні часи. Рівність можливостей. Формальна рівність: принцип рівності прав і обов'язків людини, принцип рівності перед законом, принцип рівності перед судом. Фактична (реальна) рівність: принцип диференціації правового регулювання та принцип позитивної дискримінації.

Поняття справедливості. Різномасштабність справедливості: об'єктивна (соціальна) та суб'єктивна (особиста); формальна, змістовна та процедурна справедливість. Співвідношення права та справедливості. Роль справедливості у правовому регулюванні.

Сенс гуманізму. Людина як найвища соціальна цінність. Розвиток ідеї гуманізму в праві. Вплив принципу гуманізму на формування різних інститутів права. Гуманізм у різних галузях права: медичному, кримінальному, кримінально-процесуальному, кримінально-виконавчому.

4. Поняття права.

«Право примирення» первісної общини як прототип права. Раціоналізація управління та регулювання у давньогрецьких полісах. Витоки права та юридичної практики у стародавньому Римі. Формування правових інститутів у Середньовічній Європі та за Нового часу. Пріоритет гуманітарних цінностей після Другої Світової війни.

Термін право: власний інтерес, свобода волевиявлення, гарантованість власної поведінки, вимога до інших осіб, правила поведінки («правила гри»), правомірність (правильність), справедливість (антипод свавілля), тощо.

Основні концепції праворозуміння: природне право, позитивне право, історична школа права, соціологічна школа права, правовий реалізм, комунікативна раціональність, інтегративна юриспруденція.

Поняття права. Об'єктивне і суб'єктивне в праві. Зміст і форма в праві. Форми існування права: звичаєве право, прецедентне право, договірне право, законодавство. Законодавство – головний засіб проведення правової політики. Ознаки права: нормативність, визначеність, обов'язковість, забезпеченість примусом.

Загальна функція права – регулювання суспільних відносин. Функції права: балансування соціальних інтересів, моделювання поведінки, фіксації соціального статусу, розв'язання конфлікту, поновлення і компенсація, соціальної відплати.

5. Право і держава.

Влада як соціальне явище, її змістовні аспекти та види. Публічна, політична, державна влада, їх співвідношення. Ознаки, компоненти та правові підстави державної влади. Співвідношення та взаємовплив державної влади і права. Право як цінність влади. Державні функції по відношенню до права. Державний примус, його правомірність.

Поняття форми держави та її структура. Форма правління держави та її види. Республіка, монархія, їх види, змішані форми правління. Форми державного устрою. Унітарна та федеративна держави, їх ознаки та види. Конфедерація. Моделі форм держави. Державно-правовий режим, його види.

Поняття та ознаки правових форм діяльності інститутів публічної влади, як способів їх організації та функціонування. Правотворча, правозастосовна, установча, інтерпретаційна та контрольна форми діяльності держави. Юридичний процес як система правових форм діяльності держави, його ознаки та види.

Поняття та розвиток вчення про правову державу. Передумови правової державності (демократичний устрій держави, легітимність і правовий характер влади). Демократичні основи та сутнісні характеристики правової держави. Гарантування невід'ємних прав і свобод людини. Верховенство права. Поділ державної влади. Незалежний суд. Відповідальність держави.

Суспільний та правовий порядок. Ознаки та структура правопорядку. Різновиди правопорядку. Національний та міжнародний правопорядок.

6. Джерела права.

Форма права: поняття, ознаки, властивості та зміст. Історична та соціокультурна детермінованість форм (джерел) права. Джерела права в ідеалістичному, матеріальному та формально-юридичному значенні. Юридичні форми (джерела) права. Джерела права у різних традиціях права. Підходи до сучасного розуміння джерел права.

Основні різновиди форм (джерел) права (нормативно-правовий акт, судовий прецедент, правовий звичай, нормативно-правовий договір, правова доктрина, судова практика). Принципи побудови системи форм (джерел) права. Системні зв'язки джерел права: генетичні, структурні, функціональні. Чинники формування системи форм (джерел) права. Рецепція джерел права. Динаміка джерел права в умовах глобалізації.

Нормативно-правовий акт та його особливості. Нормативно-правовий договір як джерело права Колективні трудові договори і угоди. Адміністративний договір. Міжнародно-правовий договір. Поняття судового прецеденту. Судовий прецедент в національному, європейському і міжнародному праві. Доктрина усталеної судової практики. Практика Європейського суду з прав людини як джерело права. Правовий звичай як історичне першоджерело права. Місце правового звичаю як джерела права у різних правових сім'ях сучасного світу.

Еволюція наукових уявлень про правову доктрину як джерело права. Правова доктрина та юридична наука: співвідношення та взаємодія. Правова доктрина в Україні.

7. Правове регулювання.

Поняття правового регулювання як упорядкування поведінки учасників суспільних відносин за допомогою специфічних юридичних засобів. Специфіка суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню. Межі правового регулювання. Механізм правового регулювання та його зміст.

Диспозитивний метод правового регулювання. Типи юридичних правил, що становлять зміст диспозитивного методу: правила, що встановлюють межі дозволеної поведінки суб'єктів; субсидіарні правила. Імперативний метод правового регулювання. Допоміжні (субсидіарні) методи правового регулювання. Заохочувальний метод правового регулювання.

Поняття та класифікація основних способів правового регулювання. Дозволяння. Види дозволянь: визнання за особою права та дозвіл. Юридичне зобов'язання. Юридична заборона. Допоміжні способи правового регулювання (примус, заохочення, покарання, пільги та ін.).

Поняття типу правового регулювання. Класифікація основних типів правового регулювання. Загально-дозволенний тип правового регулювання. Спеціально-дозволенний, або дозвільний, тип правового регулювання.

Поняття правового режиму. Типи правових режимів (жорсткі чи м'які, стимулюючі чи обмежувальні та ін.). Спеціальні правові режими.

Поняття ефективності правового регулювання. Способи (методики) визначення ефективності правового регулювання. Значущість ефективності правового регулювання як ефективності правової системи в цілому

8. Правова свідомість і правова культура.

Правосвідомість як форма суспільної відомості. Структура і види правосвідомості. Вплив суспільної думки на формування правосвідомості. Правова ідеологія. Теоретична правосвідомість. Інтелектуальна (інформаційна і оціночна), психологічна (відчуття, переживання), поведінкова (регулярно-установча) сторони правової свідомості. Індивідуальна, колективна, загальносоціальна правосвідомість. Загальна та професійно-юридична правосвідомість. Взаємодія правової свідомості і права. Проблема нормативності правосвідомості. Причини і види деформації правосвідомості. Правовий нігілізм. Шляхи подолання правового нігілізму в Україні.

Правова культура: підходи до розуміння. Правова культура суспільства і особистості. Можливість виокремлення правової субкультури, контркультури.

9. Система права.

Ознаки системи права (єдність, узгодженість, диференціація та інтеграція, об'єктивність і суб'єктивність, стабільність і динамізм).

Ознаки публічного права. Публічний інтерес. Суб'єкт та об'єкт публічного права. Структура публічного права. Особливість предмету та методу приватного права. Відмінність між приватним і публічним правом.

Поняття, ознаки та відмінності матеріального та процесуального права.

Поняття та ознаки галузі права. Нормативний обсяг, однорідність, єдність предмета і методу правового регулювання, власна структура, самостійність і завершеність. Галузевий режим правового регулювання. Галузевий понятійний апарат. Класифікація галузей права. Підгалузі права. Поняття, ознаки та види інститутів права. Особливості предмету і методу їх правового регулювання. Співвідношення галузі та інституту права. Види інститутів права. Субінститут права.

10. Принципи права.

Визначення терміну «принцип», його зв'язок із категоріями «засада», «вимога». Виникнення принципів права. Роль суб'єктів юридичної науки та практики в їх появі. Сучасний погляд на проблему формальної визначеності принципів права. Ознаки принципів права: втілюють головні суспільні цінності,

зумовлюють напрями різних форм юридичної діяльності, мають найвищу імперативність, стабільність і найзагальніший характер, унеможливають існування прогалів, мають особливу структуру. Співвідношення принципів і норм права: їх спільні та відмінні риси, а також особливості їх взаємодії. Класифікація принципів права та її критерії.

Загальні принципи права. Їх роль у втіленні загальнолюдських цінностей. Особливості різноманітних загальних принципів права: законності, правової визначеності, розумності, добросовісності, пропорційності (розмірності).

Характеристика галузевих принципів права. Їх значення у визнанні галузей права самостійними. Принципи окремих галузей права: конституційного, кримінального, кримінально-процесуального, цивільного, цивільного процесуального, адміністративного, трудового, сімейного, міжнародного. Особливості міжгалузевих принципів права.

11. Норми права.

Характеристика норми права. Загальні їх ознаки: регулятивне призначення, загальний характер, суспільна зумовленість. Специфічні риси норм права: формальна визначеність, державна гарантованість.

Співвідношення норми права та нормативного припису. Способи викладення правових норм у нормативних актах.

Структура норми права. Гіпотеза, диспозиція, санкція норми права та їх класифікація. Особливості структури регулятивних і охоронних норм права. Сучасний погляд на структуру норми права.

Класичні норми права: регулятивні й охоронні, імперативні та диспозитивні, зобов'язуючі, забороняючі й уповноважуючі, матеріальні та процесуальні, загальні та спеціальні. Спеціалізовані (нетипові) норми права, їх особливості та значення для правового регулювання. Основні види спеціалізованих норм права.

12. Нормотворчість.

Правотворення: поняття та ознаки. Нормотворчість як етап процесу правотворення. Ознаки нормотворчості. Функції нормотворчості.

Нормотворча діяльність, принципи нормотворчої діяльності, юридична техніка. Види нормотворчості за суб'єктами, за видами формальних джерел права, за юридичною силою нормативно-правових актів, за функціональними призначенням, за сферою дії.

Суб'єкти нормотворчості в межах національних правопорядків. Суб'єкти нормотворчості на рівні міжнародного і наднаціонального права.

Законотворчість: поняття, особливості, стадії.

Нормотворча техніка: поняття та ознаки. Елементи нормотворчої техніки. Основні засоби і правила нормотворчої техніки. Юридична термінологія.

13. Нормативно-правові акти.

Поняття та ознаки нормативно-правового акта. Вимоги до нормативно-правового акта як офіційного документа. Класифікація нормативно-правових актів.

Поняття, ознаки, види закону. Порядок прийняття законів. Кодекс як особливий вид закону: поняття, структура, види.

Поняття та ознаки підзаконних нормативно-правових актів. Види підзаконних нормативно-правових актів. Укази Президента. Постанови Кабінету Міністрів України. Нормативно-правові акти міністерств та інших центральних органів виконавчої влади. Нормативні акти місцевої державної адміністрації.

Поняття муніципальної влади і місцевого самоврядування. Муніципальна нормотворчість. Поняття та характерні риси нормативно-правових актів муніципальних органів. Класифікація нормативно-правових актів муніципальних органів.

Поняття дії нормативно-правового акта. Дія нормативно-правового акта у часі (момент набрання і втрати чинності, напрями дії). Дія нормативно-правового акта у просторі: територіальний, екстра територіальний і екстериторіальний принципи. Дія нормативно-правового акта за колом осіб. Акти загальної і спеціальної дії. Юридичний імунітет.

14. Юридичний документ.

Юридичний документ як основний носій правової інформації. Офіційно-діловий стиль мовлення: основна функція, обставини мовлення, сфера вживання, загальні ознаки. Особливості та види юридичних документів. Вимоги до юридичних документів. Реквізити як обов'язкові елементи документа. Сучасний етикет ділових паперів. Специфіка лексичного складу ділових паперів.

Електронний юридичний документ: поняття, особливості, види. Ідентифікація та автентифікація електронних документів. Електронний підпис.

15. Правові відносини.

Правові відносини: поняття та ознаки. Види правових відносин за предметом правового регулювання, за функціональним призначення, за часом дії та ін.

Структура правових відносин. Склад правових відносин: суб'єкт, об'єкт, юридичний зміст (сукупність прав і обов'язків сторін), юридичний факт.

Поняття і ознаки юридичного факту. Класифікація юридичних фактів. Юридичні дії та юридичні події. Позитивні і негативні юридичні факти. Складні та прості юридичні факти. Фактичний склад.

Поняття суб'єктів правових відносин, їх види. Правовий статус суб'єктів правовідносин. Правосуб'єктність у механізмі правового регулювання.

Юридичний зміст правових відносин. Суб'єктивні права, правомочності та юридичні обов'язки. Способи захисту суб'єктивних прав. Спір про право: поняття і види. Правові форми захисту суб'єктивних прав.

Поняття об'єкта правових відносин, види об'єктів.

16. Юридично значуща поведінка.

Поняття та ознаки юридично значущої поведінки. Її соціальна значущість. інтелектуально-вольовий характер, зовнішній вияв, структурованість, юридична визначеність та юридичні наслідки. Основні види.

Поняття, ознаки та соціальна значущість правомірної поведінки. Необхідна, бажана і допустима поведінка. Принципова, маргінальна та конформістська поведінка.

Поняття та ознаки правопорушення. Поняття та ознаки юридичного складу правопорушення. Об'єкт правопорушення та його об'єктивна сторона. Суб'єкт та суб'єктивна сторона правопорушення.

Класифікація правопорушень за предметом правового регулювання та юридичною кваліфікацією. Правопорушення матеріально-правові та процесуальні, публічно-правові та приватноправові. Міжнародно-правові правопорушення.

Причини правопорушення на індивідуальному, груповому і суспільному рівнях. Їх причини за сферами життєдіяльності суспільства (економічні, політичні та ін.). Основні теорії причин правопорушень.

Зловживання правом як неправомірна поведінка, її ознаки, особливості складу та юридичні наслідки. Відмінність від правомірної поведінки та правопорушення. Види зловживань правом.

Об'єктивно неправомірне діяння як вид неправомірної поведінки, її ознаки. Особливості складу, юридичної кваліфікації, юридичні наслідки та види об'єктивно неправомірного діяння.

17. Юридична відповідальність.

Юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності. Поняття юридичної відповідальності і її ознаки. Ретроспективний характер юридичної відповідальності.

Підстави юридичної відповідальності. Значення юридичних, фактичних та процесуальних підстав для настання юридичної відповідальності. Правові підстави, що виключають юридичну відповідальність та підстави звільнення від неї.

Види юридичної відповідальності. Особливості конституційної, кримінальної, адміністративної, цивільної, дисциплінарної, матеріальної та міжнародно-правової юридичної відповідальності.

Цілі і функції юридичної відповідальності. Загально-соціальні та індивідуальні цілі юридичної відповідальності. Превентивна, каральна, відновлювальна та виховна функції такої відповідальності.

Принципи юридичної відповідальності: основоположні, загальні та міжгалузеві принципи. Юридична відповідальність та державно-правовий примус, їх співвідношення.

18. Застосування норм права.

Правозастосування як стадія реалізації права. Роль правозастосування у забезпеченні верховенства права. Вимоги до правозастосування. Органи, наділені публічно-владними повноваженнями, як суб'єкти правозастосування. Приватні суб'єкти як суб'єкти правозастосування.

Основні стадії правозастосування: встановлення фактичних обставин справи; встановлення юридичної основи; вирішення справи. Правозастосовний розсуд. Додаткові стадії при ускладненому правозастосуванні (у випадках колізій, прогалин тощо). Силогістична модель правозастосування: протистояння формалістів і реалістів.

Основні напрями впливу принципів права на регулювання суспільних відносин у процесі правозастосування. Реалізація принципами права регулятивної функції у процесі правозастосування: встановлення, чи є розглядуваний випадок таким, що охоплюється сферою дії права; визначення змісту норм права, що врегульовують розглядуваний випадок, через їх системний зв'язок з принципами права.

Здійснення принципами права безпосереднього регулятивного впливу на суспільні відносини у випадку прогалин у позитивному праві. Вимоги до належної організації процесу правозастосування. Роль принципів права у практиці Конституційного Суду України і судів загальної юрисдикції.

Акти правозастосування: поняття та види. Юридична техніка правозастосовних актів. Презумпція правового характеру правозастосовних актів.

Колізії в законодавстві як вид юридичних колізій. Види колізій в законодавстві. Засоби вирішення колізій в законодавстві.

19. Тлумачення в праві та юридична аргументація.

Поняття тлумачення норм права та його значення в процесі правового регулювання. Об'єкт та безпосередній предмет тлумачення права. Стадії тлумачення правових актів. Статичний та динамічний підходи в теорії тлумачення права.

Способи тлумачення норм права. Основні правила граматичного, логічного, спеціально-юридичного, системного, історичного і теологічного способів тлумачення правових актів. Тлумачення норм права за суб'єктами. Правотлумачні (інтерпретаційні) акти: поняття, ознаки і види. Їх значення для обґрунтованого та законного прийняття юридичних рішень

Види тлумачення норм права. Буквальне, поширене та обмежене тлумачення. Офіційне і неофіційне тлумачення правових актів. Обов'язкове і переконливе, абстрактне і казуальне, автентичне і легальне тлумачення. Особливості тлумачення конституції та законів.

Інтерпретаційні акти: поняття і види.

20. Права людини

Основні підходи до розуміння прав людини. Сутність та основні властивості прав людини. Права людини та сучасна концепція рівності й недискримінації. Міжнародні стандарти прав людини. Поняття та сфера дії права прав людини.

Витоки сучасної концепції та термінології прав людини у філософії античності та епохи Просвітництва. Інституціоналізація прав людини на національному рівні у 17-18 ст. Розквіт епохи міжнародного визнання прав людини після Другої світової війни. Покоління прав людини. Сучасні тенденції розвитку прав людини.

Класифікація прав людини, її критерії. Права людини та основоположні свободи. Особисті (громадянські), політичні, соціальні, економічні, культурні права. Особливості механізму реалізації негативних та позитивних прав людини. Умови легітимності обмежень прав людини. Права окремих груп, їх відмінність від «групових» прав. Концепція позитивних дій.

Загальні (політичні, соціально-економічні, ідеологічні) гарантії прав людини. Національні та міжнародні гарантії прав людини. Роль конституційного правосуддя у гарантуванні прав людини. Інституціональні гарантії прав людини. Універсальна та регіональні системи захисту прав людини. Моніторингові органи ООН з прав людини. Захист прав людини в межах права Ради Європи. Позадержавні гарантії прав людини. Правозахисний рух.

Держава як основний адресат прав людини. Особлива природа зобов'язань держави у сфері прав людини, їх рівні й типи. Дихотомія негативних та позитивних зобов'язань стосовно прав людини. Зобов'язання дії та зобов'язання результату. Зобов'язання належної сумлінності (належної уваги). Відповідальність недержавних акторів та права людини. Захист прав людини під час суспільної небезпеки.

21. Верховенство права.

Виникнення та формування доктрини верховенства права від Великої Хартії вольностей до сучасності. Вклад науковців, судів, міжнародних інституцій у розвиток доктрини верховенства права. Верховенство права як принцип, закріплений у Конституції України.

Підходи до змісту верховенства права. Верховенство права над державною сваволею. Внесок Венеціанської комісії у формулювання та роз'яснення змісту верховенства права. Обов'язкові вимоги до верховенства права. Законність. Заборона державної сваволі, у тому числі обмеження дискреційних повноважень органів держави, обґрунтованість їх рішень. Ефективний доступ до правосуддя в незалежних і неупереджених судах, судовий контроль за законністю та конституційністю актів державної влади, функціонування незалежної адвокатури, виконання рішень судів. Дотримання прав людини, передовсім гарантованість права на ефективний засіб правового захисту, на справедливий суд, право бути вислуханим, презумпція невинуватості, заборона зворотної дії закону. Недискримінація та рівність перед законом.

Верховенство права у публічному та приватному праві. Верховенство права як умова ефективності правової системи. Проблеми впровадження верховенства права в національну правову систему України та засоби їх вирішення.

22. Демократична держава.

Підходи до демократії і поняття демократичної держави. Деліберативна, представницька, егалітарна демократія, демократія згоди, ліберальні і неліберальні підходи до демократії. Поняття демократичної держави. Критерії демократичності держави. Захист демократії. Право на повстання. Войовнича демократія.

Форми й інститути демократії. Пряма і представницька демократія. Необхідні і достатні інститути демократії. Роль конституцій для обмеження радикальних проявів демократії. Демократична держава в цифрову епоху.

Цінність демократії. Демократія й свобода та персональна автономія людини. Демократія і сталий розвиток. Демократія як спосіб попередження і вирішення конфліктів у суспільстві.

Засади співвідношення демократичної держави, верховенства права і прав людини. Права людини між волею народу і міжнародними стандартами. Чи можливе верховенство права у недемократичних державах. Роль елементів верховенства права для забезпечення сталості демократії.

23. Правова система. Глобалізація і право

Поняття правової системи та її ознаки. Структура правової системи, її суб'єктна, нормативна, ідеологічна, функціональна, результативна складові. Різноманітність правових систем. Національні правові системи, квазінаціональні та субнаціональні правові системи. Наднаціональні правові системи, міжнародні правові системи та релігійні правові системи. Вітчизняна правова система, її особливості. Право в епоху глобалізації. Сутність та різноманітність процесів глобалізації, їх вплив на правові системи. Конвергенція правових систем.

Необхідність класифікації правових систем для їх дослідження, різні підходи до класифікації та типології, їх критерії. Правосімейний підхід до типологізації правових систем. Романо-германська правова сім'я, загальні особливості, джерела права, поширення у світі. Англо-американська правова сім'я, загальні особливості, джерела права, поширення у світі. Особливості релігійного типу права, персональний характер права, специфіка джерел права, поширення у світі. Системи мусульманського, індуського, іудейського та канонічного права. Сім'я традиційного права, загальні особливості, джерела права, поширення у світі. Два підтипи правових систем – держав Далекого Сходу і країн Африки.

3. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна:

1. Загальна теорія права: підручник / О.В. Петришин, Д.В.Лук'янов, С.І.Максимов, В.С.Смородинський та ін.; за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.
2. Малишев Б.В. Застосування норм права (теорія і практика) / Б.В. Малишев О.В. Москалюк. Київ: Реферат, 2010. 260 с.
3. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології / Н.М. Пархоменко. Київ : Юрид. думка, 2008. 326 с.
4. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика). Харків: Право, 2008. 240 с.
5. Правова доктрина України: у 5 т. Харків : Право, 2013. Т. 1 : Загальнотеоретична та історична юриспруденція / В.Я. Тацій, О.Д. Святоцький, С.І. Максимов та ін.; за заг. ред. О.В. Петришина. 976 с.
6. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. – Х.: Право, 2008. – Т.1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / За заг. ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – 728 с.

7. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 3. Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін. Харків : Право, 2017. 952 с. : іл.
8. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.
9. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія: пер. з англ. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 208 с.
10. Теорія держави і права. Академічний курс / за ред.: О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. 2-е вид. пероб. та доп. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
11. Теорія держави і права / за заг. ред. В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 368 с.
12. Теорія держави і права. Державний іспит / Ю.М. Оборотов [та ін.]. Харків: Одіссей, 2012. 256 с.
13. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.
14. Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.; за ред. О.В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.
15. Теорія держави і права: посібник для підготовки до державних іспитів / Д.В. Лук'янов, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський, Г.О. Христова; за заг. ред. О.В. Петришина. 3-тє вид., доп. і змін. Харків : Право, 2014. 208 с.
16. Теорія держави і права у схемах і таблицях / за ред. О.В. Петришина. Харків: Юрайт, 2012. 256 с.
17. Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
18. Загальна теорія права. Академічний курс: підруч. для студ. юристів / за ред. докт. юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 576 с.
19. Циппеліус Р. Юридична методологія / Р. Циппеліус; пер. з нім. Київ : Реферат, 2004. 176 с.

Додаткова:

1. Alpa G. General Principles of Law // Annual Survey of International & Comparative Law. – 1994. – Vol. 1: Iss. 1, Article 2. – P. 1–37.
2. Bayefsky A. F. How to Complain to the UN Human Rights Treaty System. – NY: Transnational Publishers, 2002. – 397 p.
3. Charles, Bradley J. Applying law Carolina Academic Press, 2011. 121 p.
4. International Human Rights Law / Edited by D. Moeckli, S. Shah, S. Sivakumaran, D. Harris. – Oxford: Oxford University Press, 2010. – 720 p.
5. Luhmann N. Law as a social system. – Oxford University Press, 2004.
6. National Legal Systems and Globalization: New Role, Continuing Relevance / Editors Pierre Larouche, Péter Cserne. – 2013.
7. Raz J. Legal Principles and the Limits of Law // Yale Law Journal. – 1972. – Vol. 81. – P. 823–854.
8. Schauer, F. Thinking Like a Lawyer: A New Introduction to Legal Reasoning. Harvard University Press, 2012. 256 p.

9. Starmer K. *European Human Rights Law*. – London: Legal Action Group, 1999. – 960 p.
10. Аллан Т.Р.С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права. Київ : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2008. 386 с.
11. Вовк Д. О. *Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми співвідношення: монографія*. Харків: Право, 2009. 224 с.
12. Гетьман Є.А. Кодифікація законодавства України: загальна характеристика, особливості, види: монографія. Харків: Право, 2012. 192 с.
13. Головатий С. *Верховенство права : монографія : у 3 кн.* Київ: Фенікс, 2006.
14. Горобець К. Верховенство права як ціннісно-нормативний феномен. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 2. С. 207-213.
15. Гудима Д.А. Поняття «суб'єкт права» до сучасних дискусій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2003. № 10. С. 40-53.
16. Дашковська О.Р. Жінка як суб'єкт права в аспекті гендерної рівності: монографія. Харків: Право, 2005. 224 с.
17. Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції: монографія / Ю.П. Битяк, І.В. Яковюк, С. Г. Серьогіна (та ін.); за заг. ред. Ю.П. Битяка, І.В. Яковюка. Київ: Ред. журн. «Право України»; Харків: Право, 2013. 336 с.
18. Дженіс, М. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування. Пер. з англ. Київ: АртЕк, 1997. 624 с.
19. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як явище суб'єктивного права. *Право і Безпека*. 2016. № 2, 3. С. 22-27.
20. Кикоть Г. Проблема класифікації юридичних фактів у сучасній теорії права. *Право України*. 2003. № 7. С. 29-33.
21. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи. *Право України*. 2010. № 3. С. 6–18
22. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В.Я. Тацій (голова редкол.), О.В. Петришин (відп. секретар), Ю.Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України, 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.
23. Кравчук В.М. Правовий простір держави: проблеми визначення за обсягом і змістом. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Випуск 1. С.15-18
24. Курінний Є. Об'єкт права: доктринальні питання визначення категорії. *Право України*. 2003. № 10. С. 33-36.
25. Лепіш Н.Я. Акти тлумачення норм права: питання теорії та практики: монографія. Львів: Сполом, 2018. 250 с.
26. Лук'янов Д.В. Політичні партії в системі взаємодії громадянського суспільства та держави (роль та правове регулювання): монографія. Харків: Право, 2007. 320 с.
27. Лук'янов Д.В. Релігійні правові системи у сучасному світі: монографія. Харків: Право, 2015. – 352 с.
28. Норт Д. Інституції інституційна зміна та функціонування економіки: пер. з англ. Київ: Основи, 198 с.
29. Оніщенко Н.М. *Правова система: проблеми теорії: Монографія*. Київ : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. 352 с
30. Оніщенко Н. М. *Право й економіка: взаємовплив і паритетні начала розвитку. Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 2. С. 249–258.

31. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології: монографія. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 336 с.
32. Пархоменко Н.М. Концептуальні основи теорії джерел права. *Право України*. 2017. № 6. С.9-16.
33. Петришин О. Верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин. *Право України*. 2010. № 3. С. 24–35
34. Петришина М.О. Нормотворча діяльність в органах місцевого самоврядування: Монографія. Харків: Право, 2011. 232 с.
35. Петришин О., Погребняк С. Система права: загальнотеоретична характеристика. *Право України*. 2017. № 5. С.9-17.
36. Правова доктрина України: у 5 т. Т. 1 Загальнотеоретична та історична юриспруденція / В.Я. Тацій, О.Д. Святоцький, С.І. Максимов та ін.; за заг. ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2013. 976 с.
37. Правова система України: історія, стан та перспективи. В 5-ти томах. Харків: Право, 2008. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. 728 с.
38. Принцип рівності у праві: теорія і практика / за заг. ред. Н. М. Оніщенко; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Юридична думка, 2014. 378 с.
39. Проблеми теорії права і конституціоналізму у працях М.В. Цвіка / упоряд.: О.В. Петришин, С.В. Шевчук, О.Р. Дашковська та ін.; відп. за вип. О.В. Петришин. Харків : Право, 2010. 272 с.
40. Процюк І.В. Закон як основний нормативно-правовий акт. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. № 88. С.106-115.
41. Процюк І.В. Класифікація законів: загальнотеоретичні аспекти. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 4. С. 9-16.
42. Процюк І.В. Поділ державної влади в умовах різних форм державного правління : монографія. Харків : Право, 2012. 584 с.
43. Рабінович П. Верховенство права в інтерпретації Страсбурзького Суду та Конституційного Суду України. *Вісн. Конституц. Суду України*. 2006. № 1. С. 37–46.
44. Рабінович П. М., Рабінович С. П., Панкевич О. З. Пошук верховенства права як балансування соціальних інтересів . *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 3. С. 15–35.
45. Разметаєва Ю.С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства: монографія. Харків : Финарт, 2013. 196 с.
46. Ролз Дж. Теорія справедливості: пер. з англ. Київ : Основи, 2001. 822 с.
47. Селлерз М. Мораль, право і судова етика у західній правовій традиції. *Філософія права і загальна теорія права*. 2016. № 1-2. С. 197–203.
48. Сидоренко О.О. Процесуальні норми права: поняття, особливості, різновиди: монографія. Харків : Право, 2014. 192 с.
49. Смородинський В. Держава у системі координат верховенства права. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 37-48
50. Стецик Н. В. Норма права та нормативно-правовий припис: загально-теоретичні аспекти. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 212-219.

51. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 208 с.
52. Уварова О.О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика: монографія. Харків : «Друкарня Мадрид», 2012. 196с.
53. Христова Г.О. Застосування права прав людини в ситуації збройного конфлікту та окупації. *Український часопис міжнародного права*. 2018. № 1. С. 62-70.
54. Христова Г. О. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини: сучасні виклики: монографія. Харків: Право, 2018. 680 с.
55. Циппеліус Р. Філософія права: пер. з нім. Київ: Тандем, 2000. 300 с.
56. Черкас М.Є. Правосвідомість та її функції в механізмі правового регулювання: монографія. Харків: Право, 2014. 156 с.
57. Ющик О.І. Теоретичні основи законодавчого процесу: монографія. Київ: Парламентське вид-во, 2004. 519 с.
58. Яковюк І.В. Правові основи європейської інтеграції: загальнотеоретичний аналіз: монографія. Харків: Право, 2013. 760 с.

Завідувач кафедри

теорії права

І.В. Процюк